

Onderzoek naar de perceptie en beleving van (on)veiligheid bij jongeren en begeleiders in een Veilig Verblijf

Onderzoeker: Roel Reubens¹
Promotor: prof. dr. Johan Put^{1,2}
Copromotor: prof. dr. Stefaan Pleysier¹

¹ Leuven Instituut voor Criminologie, KU Leuven

² Instituut voor Sociaal Recht, KU Leuven

Samenvatting (download hier het [rapport](#))

1 Situering Veilig Verblijf

Het ontstaan van Veilig Verblijf komt rechtstreeks voort uit het Vlaamse Jeugddelinquentiedecreet (2019). Op basis van dat decreet werd de gesloten begeleiding voor minderjarigen die een jeugddelict hebben gepleegd, en voor minderjarigen die door een verontrustende situatie niet in hun thuissituatie of in een open setting kunnen verblijven, van elkaar gescheiden. Door de capaciteit van de **gemeenschapsinstellingen exclusief voor te behouden voor forensische trajecten**, moest het gesloten aanbod voor jongeren in verontrustende situaties op een andere manier worden georganiseerd. Voor de realisatie daarvan is een oproep gedaan naar private organisaties om een aanbod 'veilig verblijf' te ontwikkelen. Het Jeugddelinquentiedecreet trad grotendeels in werking op 1 september 2019, maar voor het onderdeel 'gesloten begeleiding' werd initieel 1 september 2022 als datum van inwerkingtreding vooropgesteld. Omdat tegen september 2022 de randvoorwaarden nog niet volledig vervuld waren, is de inwerkingtreding verschoven naar 28 februari 2023. Met het besluit van 5 mei 2023 kreeg het **hulpprogramma geblokkeerde ontwikkelingstrajecten** vorm, waarin Veilig Verblijf een typemodule is.

Ondanks deze stappen blijft er **nood aan duidelijkheid over kernbegrippen als 'veiligheid', 'beveiliging' en 'geslotenheid'**, die in praktijk divers worden ingevuld. Het Agentschap Opgroeien streeft naar meer coherentie en kwaliteitsverhoging, met aandacht voor rechtswaarborgen en transparantie. Dit onderzoek wil bijdragen aan die ambitie door **percepties en ervaringen van (on)veiligheid bij jongeren en begeleiders in Veilig Verblijf** in kaart te brengen.

2 Onderzoeksdoelstellingen en methodologie

Het onderzoek wil organisaties ondersteunen bij het vormgeven van hulpverlening die jongeren veiligheid biedt en beleidsmakers inzicht geven in hoe Veilig Verblijf wordt ingevuld en beleefd. Dit rapport biedt een antwoord op de vraag naar de **perceptie en beleving van veiligheid en onveiligheid door jongeren en begeleiders** in Veilig Verblijf. We beantwoordden deze vraag aan de hand van vijf onderzoeksvragen:

1. Hoe definiëren jongeren en begeleiders 'veiligheid' in het kader van het Veilig Verblijf?
2. Hoe ervaren en beleven jongeren en begeleiders 'veiligheid' in het kader van het Veilig Verblijf?
3. Welke dimensies of aspecten van 'veiligheid' kunnen worden onderscheiden op basis van die definiëring, ervaring en beleving van jongeren en begeleiders in het Veilig Verblijf?
4. Welk gewicht of belang hechten jongeren en begeleiders aan deze verschillende dimensies of aspecten van 'veiligheid' in het kader van het Veilig Verblijf?
5. Hoe wordt 'veiligheid' door andere relevante stakeholders (betrokken bij het Veilig Verblijf en verwante trajecten en vormen van beveiliging) gedefinieerd en ingevuld?

Het onderzoek bestond uit vier fasen:

1. **Literatuurstudie** om een conceptueel kader te ontwikkelen.
2. **Analyse van erkendingsdossiers en een online bevraging** (n=15) bij de voorzieningen die Veilig Verblijf aanbieden om diversiteit in (geplande en feitelijke) invullingen van veiligheid in kaart te brengen en voorzieningen te selecteren voor het empirisch luik.
3. **Empirisch luik**: interviews (n =26) met jongeren (n=31) en focusgesprekken (n=9) met begeleiders (n=63) in negen geselecteerde voorzieningen, aangevuld met observaties en fotoverslagen.
4. **Focusgroep** (n=1) **met stakeholders** (n=6) om tussentijdse resultaten te toetsen en verrijken.

De methodiek combineert dossieranalyse, schriftelijke bevraging, interviews en gesprekken om zowel de beleving van veiligheid te begrijpen als de context waarbinnen deze ontstaat. Deze opzet maakt het mogelijk om beleidsaanbevelingen te baseren op ervaringen van jongeren en begeleiders, en om inzichten te genereren die ook relevant zijn voor andere vormen van residentiële jeugdhulp. De methodologische onderbouw van het onderzoek wordt beschreven in hoofdstuk 2.

De **foto's** die gemaakt werden tijdens het empirisch onderzoeksluik worden niet apart besproken. Een overzicht van de thema's waarvan foto's gemaakt zijn is te vinden na de overzichtslijst van tabellen en figuren.

Het onderzoek werd ethisch goedgekeurd door het Sociaal-Maatschappelijk Ethisch Comité van KU Leuven (G-2024-8512-R2).

3 Onderzoeksvragen als focus, niet als structurerend gegeven

3.1 Definities en aspecten versus beleefde veiligheid

De eerste twee fasen van het onderzoek – de conceptuele verheldering van veiligheid (hoofdstuk 3) en de analyse van de erkenningsdossiers en de online bevraging – maakten al snel duidelijk dat **veiligheid, als beleving en perceptie, zich niet situatie- en persoonsonafhankelijk laat bepalen**. Ook uit de analyse van de interviews en gesprekken bleek dat **veiligheid niet gegarandeerd kan worden** door vooraf bepaalde zaken te voorzien of andere net uit te sluiten. **Veiligheid kan, als beleving**, op onverwachte wijze ontstaan of net afwezig zijn waar men het niet – of net wel - verwacht.

Zo geeft een van de jongste geïnterviewde jongeren aan te huiveren van ratten en bevers. De als rustgevend bedoelde waterpartijtjes in de patio's rondom het verblijf vindt die dan ook een triggerend en verontrustend gegeven. De jongere wilde er niet komen. Sterke inperking van bewegings- en handelingsvrijheid daarentegen vindt diezelfde jongere bijna meer een bevreemdende curiositeit, waar die hooguit wat door geïrriteerd werd, dan een groot probleem. Terwijl diezelfde zaken bij anderen jongeren net grote weerstand en soms ook agressie oproepen, voor sommige begeleiders als noodzakelijke ondersteuning worden ervaren of voor sommige verwijzers als evident aspect van beveiliging worden gezien.

Deze **volatiliteit van de betekenissen van dezelfde gegevens voor verschillende personen**, en de schijnbare tegenstrijdigheden inzake het tot stand komen van veiligheidsbeleving, leidden tot een nood aan verdere **conceptuele verheldering van veiligheid** en had een impact op het onderzoeksverloop en de structuur van het onderzoeksrapport.

3.2 Impact op onderzoeksverloop

Wat het onderzoeksverloop betreft bleek dat een **focus op de ruimere manieren van handelen noodzakelijk** was voor het beantwoorden van de hoofdonderzoeksvraag. Deelvragen rond 'definities' en 'dimensies' van veiligheid bleken daarom niet de meest vruchtbare insteek om de **beleving en perceptie** van (on)veiligheid in beeld te krijgen. In de erkenningsdossiers zijn **'definities' en 'aspecten van veiligheid'** weinig expliciet aanwezig en aanwijzingen over hoe veiligheid gedacht en vormgegeven wordt zijn veeleer te vinden in de ruimere beschrijving van de vormgeving van de hele werking.

Dit noopte tot een **flexibele omgang met de vijf onderzoeksvragen** om telkens weer het vinden van antwoorden op de hoofdvraag centraal te stellen. Een lineaire opdeling van het rapport op basis van de onderzoeksvragen zou de variatie aan input kunstmatig reduceren en belangrijke nuances wegfilteren. Dat is methodologisch onjuist en theoretisch onzuiver voor dit onderwerp.

3.3 Structuur van het rapport

Dit had ook een impact op de structuur van het onderzoeksrapport. Het rapport is **niet gestructureerd volgens de vijf onderzoeksvragen**. Er werd gekozen voor een **thematische ordening volgens de negen erkenningsvoorwaarden**. In hoofdstuk 2, dat de methodologie beschrijft en hoofdstuk 4, dat een inleiding biedt op de onderzoeksresultaten, wordt verder uitgelegd hoe tot de beslissing werd gekomen.

De keuze voor de negen erkenningsvoorwaarden als grondstructuur van het rapport sluit aan bij bestaande beleidskaders, vergemakkelijkt praktijkgerichte lezing en laat tegelijk toe om per thema zowel de 'objectieve' vormgeving (wat is voorzien?) als de beleefde effecten (wat doet het?) te tonen

en hoe veiligheidsbeleving kan ontstaan in het spanningsveld tussen beide. De vijf onderzoeksvragen blijven wel leidend als ‘analytische brillen’: ze sturen de interpretatie, maar niet de hoofdstukstructuur.

Bijgevolg is voor de **antwoorden op de onderzoeksvragen** en voor een optimaal inzicht in de resultaten, **niet naar één specifieke plaats in het rapport te verwijzen**, maar komen de antwoorden naar voor doorheen de beschrijving van de **resultaten** in de verschillende thematische hoofdstukken (5 tot 16) en krijgen ze vorm door een integrale lezing van het rapport. De hoofdstukken die de resultaten beschrijven kunnen echter als **op zich staande onderdelen gelezen worden**, maar best aan te vullen met de lezing van de hoofdstukken 1 (**situering**) en 3 (**literatuur**).

De deelnemers aan de **focusgroep met experts** worden niet beschouwd als respondenten voor het beantwoorden van de hoofdonderzoeksvraag (zie ook hoofdstuk 2). Hun input heeft vooral betekenis voor de duiding van en verhouding tot de (tussentijdse) resultaten. De input uit deze focusgroep is logischerwijze ook beperkter dan de input uit het geheel van focusgroepen met begeleiders en gesprekken met jongeren. Antwoorden op de vijfde onderzoeksvraag komen bijgevolg minder vaak naar voor in de beschrijving van de resultaten, en zijn vooral aanwezig als duidend en kaderend element bij andere input.

4 Conceptueel kader

Het onderzoek beoogt niet te komen tot een sluitend conceptueel kader van veiligheid. De literatuurverkenning diende om vragenlijsten op te stellen en erkenningsaanvragen te analyseren. Maar de literatuurstudie werd in de loop van het onderzoek verdergezet om het conceptueel kader scherp genoeg te krijgen om de grote diversiteit aan vormgeving en beleving van (on)veiligheid die uit de verschillende bronnen naar voor kwamen te kunnen begrijpen.

De conceptualisering van veiligheid in de literatuur is haast even divers als de praktijken Veilig Verblijf. Het verschijnt afwisselend als doel, middel of voorwaarde; krijgt invulling via risicobeheersing, welzijn of rechten; kan materieel of kwalitatief worden begrepen; en wordt omschreven in termen van afwezigheid van gevaar of aanwezigheid van steun. Deze veelheid wordt gestructureerd in hoofdstuk 3 waar veiligheid achtereenvolgens besproken wordt als: **(1) afwezigheid van gevaar** (objectieve veiligheid); **(2) multifactorieel** (holistische veiligheid) en **(3) dynamisch en processueel gegeven** (co-creatieve, interactionele veiligheid). Het is deze laatste conceptualisering van veiligheid die we centraal stellen in dit rapport omdat het de conceptuele breedte en flexibiliteit bevat om het ontstaan van veiligheid binnen het spanningsveld tussen objectieve en subjectieve veiligheid te beschrijven: tussen **Veilig Verblijf als werkvorm** met (minstens enigszins) vooraf gestructureerde, ‘objectieve’ invullingen van veiligheid en **veilig verblijf als een als veilig beleefde leefomgeving en verblijfplaats**.

Dit onderscheid is cruciaal in de duiding van de resultaten. Veiligheidsmaatregelen, in al hun diversiteit, zijn in hun zinvolheid voor veiligheidsbevordering altijd afhankelijk van hoe deze beleefd worden. Veiligheid als dynamisch proces ontstaat op het snijpunt van (objectieve) dreiging en de omgang daarmee. Waarbij de omgang ermee voortkomt uit de (subjectieve) beleving en betekenis van die dreiging en de ervaren sociale steun daarbij. Veiligheid vormgeven als **safety promotion** zet in op persoonlijke krachten, vaardigheden en hulpbronnen om met onveiligheid om te gaan en vormt een noodzakelijke aanvulling op de vormgeving van veiligheid als **risk reduction**.

De polyvagaaltheorie helpt om gedrag als **weglopen of agressie** – veel voorkomende redenen voor- of uitdagingen in Veilig Verblijf – **te begrijpen als poging om veiligheid te herstellen, hoe contra-intuïtief**

ook. Naast deze neurologische blik wordt een meer holistische kijk op veiligheid verkend in de literatuur om de grote diversiteit aan input in verband met veiligheid van jongeren en begeleiders te kunnen duiden. **Typologieën als relationele, fysieke, ontologische vormen van veiligheid** verruimen de blik en vormen zinvolle aanvullingen op de gekende opdeling in relationele, infrastructurele en procedurele veiligheid, maar tonen ook de beperkingen aan van deze typologieën om de dynamische aard van veiligheid te begrijpen. Daarom leidt de beschrijving van de verkenning van de literatuur in verband met veiligheid ons verder naar een conceptualisering van veiligheid waarbij we **veiligheid niet als statisch gegeven verstaan, maar als een proces dat zich voltrekt in interactie**. Veiligheidsbeleving als dynamisch gegeven vraagt participatie en co-creatie, luisteren naar de stem van jongeren en begeleiders, gedeelde verantwoordelijkheid en machtsdeling om beleefd te kunnen worden.

Omdat **participatie zo centraal staat in het dynamische verstaan van veiligheid** wordt in hoofdstuk 3 verder ook nog stilgestaan bij participatie, niet enkel als zorgprincipe maar ook als recht. Het vorm geven aan veiligheid als dynamische, interactionele gegeven dat co-creatief tot stand komt, zien we namelijk terugkeren in de kenmerken en principes van een zorglogica. Deze wordt gekenmerkt door relationele, contextgevoelige en wederkerige praktijken, in contrast met bureaucratische en professionaliteitslogica's. Een kinderrechtenperspectief, zoals bij de framing van participatie niet enkel als zorgprincipe maar ook als recht, komt doorheen het onderzoeksrapport op nog meer plaatsen naar voor als kader om de diversiteit aan praktijken niet enkel beschrijvend weer te geven maar ook te positioneren binnen een normatief kader.

Tot slot wordt in het hoofdstuk literatuur gewaarschuwd voor **kenmerken van totaalinstututen** die terug te vinden zijn in bepaalde uitwerkingen van Veilig Verblijf. Deze kenmerken – zoals strikte scheiding van de buitenwereld, verlies van autonomie, mortificatie van het zelf en opeenstapeling van regels – verhogen de kans op contraproductieve effecten van beveiliging: diepgravende en potentieel langdurige onveiligheidsbeleving.

Waar de bespreking van de literatuur die aan bod komt in hoofdstuk 3 niet volstaat om de diversiteit aan resultaten te verhelderen of te duiden wordt een thema-specifieke wetenschappelijke onderbouwing voorzien of gebeurt de duiding vanuit kruisverbindingen tussen thema's.

5 Onderzoekresultaten: leeswijzer

De **onderzoekresultaten worden gepresenteerd in negen thema's** die de diversiteit aan invullingen van Veilig Verblijf zichtbaar maken. Het meest omvangrijke en centrale thema – veiligheid – valt uiteen in drie hoofdstukken. Deze indeling vult dan wel de driedeling (infrastructurele, procedurele en relationele veiligheid) uit de nota van 5 september 2024 (Opgroeien, 2024) aan, maar mag niet de indruk wekken dat de vormgeving van veiligheid gebeurt langs (enkel) deze negen thema's. Afbakeningen in thema's of onderverdeling van veiligheid in diverse aspecten laten, hoe uitgebreid of genuanceerd ook, onvoldoende ruimte voor de beschrijving en conceptualisering van **veiligheid als dynamisch en interactioneel** gegeven.

De thematische opdeling biedt wel een structuur die deze resultaatsbeschrijving inzichtelijk maakt. De negen thema's zijn gebaseerd op de **erkenningsvoorwaarden** en sluiten daarmee aan bij beleidskaders. Daarmee wordt tegemoetgekomen aan de relativiteit in keuze van welke levensdomeinen beschreven kunnen worden als domeinen waarbinnen veiligheid vorm kan krijgen, omdat deze aan de orde zijn in elke setting en elk traject. Deze keuze ondersteunt ook de concrete vertaling van de resultaten naar de

praktijk. Daarvoor hebben we bij elk van deze domeinen op gedetailleerde manier, via quotes en de duiding ervan, de **ervaringen en professionele kennis van hulpverleners en ervaringen van jongeren** weergegeven, als cruciaal element in het ontstaan van beleefde veiligheid.

Binnen elk thematisch hoofdstuk wordt de beschrijving van de resultaten gestructureerd volgens een vaste driedeling: (1) een **overzicht van relevante regelgeving en beleidsteksten**; (2) een **thematische resultatenweergave** op basis van de verschillende bronnen — erkenningsdossiers en online bevraging voor de conceptuele en feitelijke – ‘objectieve’ vormgeving van Veilig Verblijf; jongeren- en begeleidersstemmen voor de beleefde (on)veiligheid van Veilig Verblijf; (3) themaspecifieke **conclusies en aanbevelingen**.

Onderlinge **verbanden** tussen de thema’s zijn belangrijk: elementen versterken of compenseren elkaar. Waar relevant, worden kruisverbanden en literatuur aangehaald om de duiding van de resultaten te ondersteunen.

Gezien de omvang van het rapport raden we aan de **inhoudstafels** te hanteren om jezelf te oriënteren in het rapport. Om dat te vereenvoudigen zijn zowel een algemene inhoudstafel als een inhoudstafel per thematisch hoofdstuk met beschrijving van de resultaten opgenomen.

6 Onderzoeksresultaten per thema

Hieronder volgt een beschrijving van enkele kerninzichten uit elk van de thematische hoofdstukken. Voor de volledige resultaten met betrekking tot dit thema, verhoudingen tot andere thema’s en het kerngegeven veiligheid alsook voor de conclusies en aanbevelingen bij dit thema, verwijzen we graag naar het betreffende hoofdstuk in het rapport.

6.1 Doelgroep

De doelgroep van Veilig Verblijf wordt in regelgeving, beleid en erkenningsdossiers bewust breed gedefinieerd, met jongeren in geblokkeerde ontwikkelingstrajecten die nood hebben aan intensieve ondersteuning op meerdere levensdomeinen. In de praktijk verschijnt een heterogeen profiel dat zich niet laat vatten in één kenmerk of label: beschrijvingen lopen via persoonlijke kenmerken en vaardigheden, gedrag (zowel intern als extern gericht, relationeel of vermijdend), ervaringen (trauma, breuken, stigmatisering, kansarmoede, discontinuïteit in hulpverlening), en de verhouding tot de context (gezin, peers, school, buurt, bredere samenleving). Deze meerlagige benadering is richtinggevend voor veiligheidsbevordering: veiligheid krijgt vorm in het samenspel tussen jongere, omgeving en hulpverlening, niet louter in individuele risicofactoren of vaste categorieën.

Beleidsmatig verschuift de afbakening van jongeren die zich aan hulp onttrekken naar jongeren met geblokkeerde trajecten, maar in de uitvoering ontstaan spanningen. Voorzieningen hanteren verschillende in- en exclusiecriteria (o.a. IQ, sociaalemotionele ontwikkeling, psychiatrische nood, groepsamenstelling), wat in toeleiding en matching tot uiteenlopende keuzes leidt. Vanuit jongeren en begeleiders klinkt door dat plaatsingsverleden en breuken zwaar doorwegen: meerdere verblijfplaatsen in korte tijd, of doorstroom vanuit uiteenlopende settings, ondermijnt het vertrouwen en vergroot het risico op beleefde onveiligheid. Het onderscheid tussen Veilig Verblijf en nabijgelegen doelgroepen (bv. GES+) wordt in de praktijk regelmatig fluïde benoemd, met overlap in noden en verwachtingen, wat de nood aan fijnmazige afstemming tussen jongere, leefgroep en team onderstreept.

Tegelijk blijkt dat niet het profiel op zich bepaalt welke maatregelen zinvol zijn, maar hoe dat profiel samenwerkt met factoren zoals teamdraagkracht, groepsdynamiek en de gemaakte werkingskeuzes. Waar voorzieningen context en relaties vroeg en betekenisvol betrekken (school, vrije tijd, netwerk, peers), groeit ruimte voor veiligheidsbevordering via continuïteit, verbondenheid en participatie. Waar deficitgerichte beeldvorming domineert, neemt het risico toe op objectivering en stigmatisering, wat het gevoel van agency van jongeren en hun veiligheidsbeleving aantast. Jongeren getuigen dat “passendheid” van de omgeving – zich kunnen thuisvoelen, herkenning vinden in de leefgroep, en proportionele afspraken – cruciaal is om rust, motivatie en perspectief terug te vinden. De **kernuitdaging** in dit thema is om de breedte en diversiteit van de doelgroep te vertalen in dynamische matching en relationele afstemming, zodat toewijzing, dagelijkse begeleiding en veiligheidsbevordering niet normerend vanuit labels, maar responsief vanuit de leefwereld vorm krijgen.

6.2 Opdracht

De opdracht rond diagnostiek in Veilig Verblijf evolueerde van risicotaxatie als toegang en kader naar interdisciplinaire diagnostiek en continue vraagverheldering als proces, met nadruk op gedeelde besluitvorming en kwaliteitsvolle, neutrale beeldvorming die de uitbouw van een geïntegreerd traject ondersteunt. In de praktijk wordt die opdracht veelvormig ingevuld: van klinisch-diagnostische kaders (DSM, kinder en jeugdpsychiatrie) en gestandaardiseerde instrumenten (o.a. SAVRY, SAPROFY, MAYSI2, CBSA, kwaliteits- en zorgintensiteitschalen) tot narratieve, biografische en contextgerichte benaderingen waarin betekenisgeving en relaties centraal staan. Deze diversiteit toont dat er geen consensus is over welke kennis precies nodig is voor veiligheidsbevordering, en dat keuzes in instrumentarium mede bepalen wat zichtbaar wordt en waarop het traject gaat inzetten.

Uit jongeren en begeleidersperspectief blijkt dat “kennis hebben over” nooit het “kennismaken met” kan vervangen: tijd, nabijheid en relatieopbouw blijven voorwaarden om informatie veilig en zinvol te kunnen duiden en in te bedden in het dagelijks leven. Waar risicotaxatie de toon zet in besluitvorming, verschuift de praktijk naar controle en ervaren jongeren dat beslissingen boven hun hoofd worden genomen. Waar diagnostiek dialogisch en participatief is, versterkt dat agency, proportionaliteit en relationele veiligheid. De opdracht vraagt daarom om heldere rationalisaties: waarom en wanneer meten, met welk doel, hoe instrumentele gegevens zich verhouden tot narratieve en relationele kennis, en hoe kinderrechten (privacy, eigenaarschap, tegenspraak) geborgd blijven in het beeldvormingsproces.

Naast individuele data is de context systematisch mee in beeld brengen essentieel: gezinsdynamieken, netwerk, en brede leefwereld kleuren zowel (on)veiligheidsbeleving als ontwikkelingskansen. In een deel van de praktijken wordt vraagverheldering zelf ook hulpverlening: door betekenis te co-creëren met jongere en context, tegenindicaties zichtbaar te maken (bv. risico op hertraumatisering bij bepaalde vormen van geslotenheid) en bij te sturen op wat voor *dié* jongere in *dié* situatie veiligheid bevordert. Tegelijk komt in de data naar voren dat therapeutische of gespecialiseerde ondersteuning niet overal tijdig en continu beschikbaar is, waardoor instrumentele beeldvorming de verhouding tot concrete ondersteuning soms overstemt. De **kernuitdaging** is om diagnostiek en vraagverheldering consequent als dialoog te organiseren, instrumenten te rationaliseren, participatie en rechten te verankeren, en procesdiagnostiek te gebruiken om veiligheidsbevordering continu op maat bij te sturen.

6.3 Werkingsprincipes

De werkingsprincipes van Veilig Verblijf worden in beleid en regelgeving op drie niveaus zichtbaar: (1) opvoedkundige aanwezigheid met individuele begeleiding, planmatigheid, continuïteit en kleine leefgroepen (max. zes) in het Besluit Private Voorzieningen; (2) een vroegere rondzendbrief die sterk inzet op een gestructureerd, fuguevermijdend verblijf met geconditioneerde bewegingsvrijheid, 1op1-begeleiding en timeoutmodaliteiten; (3) het recentere Het Besluit van de Vlaamse Regering van 5 mei 2023, die een principiële kader introduceert (maximale regie bij de jongere en context, participatie via dialoog en gelijkwaardigheid, differentiatie/maatwerk, nabijheid, redelijke termijn, intersectorale samenwerking en continuïteit met oog voor de overgang naar jongvolwassenheid). Deze verschuiving van voorgeschreven middelen naar richtinggevende principes opent ruimte om veiligheid anders te organiseren dan via louter beheersing, en spoort voorzieningen aan om hun pedagogische aanwezigheid te concretiseren in maatwerk, participatie en nabijheid.

In de praktijk vertalen voorzieningen deze principes divers. Maatwerk krijgt vorm als integrale, gedifferentieerde ondersteuning met intensiteit op maat en continu intunen en schakelen op het actuele functioneren van jongeren. Tegelijk vergt dat waakzaamheid voor basisnoden en kinderrechten wanneer maatwerk de vorm krijgt van sterk doorgedreven 1op1 begeleiding of prikkelreductie. Planmatigheid en redelijke termijn leiden tot uiteenlopende trajectarchitecturen: sommige werken kortdurend en snel schakelend, andere erkennen dat vertrouwensherstel en de-escalatie tijd vragen; hier botst vooraf geplande snelheid soms met re-integratiedoelen en relationele veiligheid.

Trajectopbouw start feitelijk vóór de opstart (aanmelding, indicatie, eerdere ervaringen) en eindigt na uitstroom (overdracht, nazorg), wat in de leefwereld van jongeren cruciale momenten zijn voor continuïteit; waar die continuïteit ontbreekt (weinig contact na uitstroom, wisselende teams), wordt beleefde veiligheid fragiel. Sommige werkingen installeren terugvalbedden of behouden contact met ex-jongeren, maar in het geheel is de relationele continuïteit na beëindiging van modules eerder beperkt.

De structurering van het verblijf – tijd, samenleven, handelingsvrijheid – varieert van vaste kaders en faseringen tot regelluwe en normaliserende praktijken. Rust en prikkelreductie worden zowel ervaren als verademing (tijdelijke ontlasting) als beperkend (verlies van normaliteit en handelingsruimte); de manier waarop rust en structuur vorm krijgen (co-regulerend, uitnodigend vs. directief, sanctionerend) blijkt bepalend voor hun veiligheidsbevorderende werking. Groepssamenstelling volgt uiteenlopende logica's (homogeen/heterogeen, gendergescheiden/gemengd) met telkens andere implicaties voor leeransen en risico's; reflectieve besluitvorming en instrumenten om spanningen in het samenleven te begeleiden zijn dan essentieel. Participatie en maximale regie verschijnen in dossiers, bevragingen en gesprekken als werkzame hefboom: waar dialoog, gelijkwaardigheid en inspraak met invloed werkelijkheid worden, ontstaat voorspelbaarheid en vertrouwen zonder dat veiligheid tot controle wordt gereduceerd.

In de kruising tussen principiële kaders en dagelijkse organisatie komen spanningsvelden naar boven: tussen structuur en handelingsvrijheid, tussen snel schakelen en rustig opbouwen, tussen doelgerichtheid en 'hier-en-nu' werken, tussen bubbelvorming (tijdelijke veiligheid binnen de muren) en duurzaamheid buiten. Voorzieningen die de principes van 2023 voelbaar maken – nabijheid, participatie, differentiatie, continuïteit – slagen er vaker in om veiligheid relationeel en contextueel te bevorderen. Waar vooral de oudere beheerslogica domineert (strikte fasering, brede vrijheidsbeperking als standaard), blijft veiligheid eerder voorwaardelijk en kwetsbaar bij doorstroom. De **kernuitdaging**

blijft om de principiële omslag systematisch te vertalen naar dagelijkse praktijken die relationele veiligheid en continuïteit borgen, zodat veiligheid niet opgelegd, maar gecreëerd wordt in maatwerktrajecten.

6.4 Begeleidingsaanbod en finaliteit

Beleid en regelgeving omschrijven het begeleidingsaanbod breed – van herstel van gezagshierarchieën, agressiebeheersing en wegnemen van risicofactoren tot investeren in beschermende factoren, relaties en seksualiteit, schools functioneren, afstemming met medische actoren, en werken aan re-integratie – maar recente visieteksten benadrukken tegelijk maatwerk, verbondenheid met de leefwereld, en het vermijden van vooraf gestructureerde blauwdrukken. Het Besluit van de Vlaamse Regering van 5 mei 2023 legt daarbovenop de lat voor interdisciplinaire diagnostiek, geïntegreerde trajecten, snelle en proportionele inzet (desnoods tijdelijk gesloten), systematische evaluatie en het realiseren van een duurzaam vervolgperspectief. In deze combinatie van opdrachten en principes scharniert de vraag hoe beveiliging, behandeling, contextwerk en reïntegratie op elkaar inwerken om veiligheidsbevordering waar te maken.

In de invulling zien we drie grote bewegingen. Ten eerste wordt gedragsverandering langs verschillende kaders benaderd: focus op gedrag (grenzen, consequenties, herstel), gedrag als expressie (onderliggende noden, trauma, regulatie) en gedrag als interactioneel gebeuren (afstemming, de-escalatie, waakzame zorg). De gekozen framing stuurt de interventies – van symptoomaanpak tot relationele en contextuele duiding – en beïnvloedt direct de beleefde veiligheid. Ten tweede is wegnemen van risicofactoren (bv. prikkelreductie, geslotenheid) zichtbaar als kortetermijnbescherming, maar blijkt dit zonder parallelle investering in beschermende factoren zelden duurzame veiligheid op te leveren; bovendien kunnen maatregelen ook hulpbronnen (contacten, vrije tijd, school) afsnijden, met verlies aan perspectief en motivatie tot gevolg. Ten derde is er een breed spectrum aan beschermende factoren: therapie en behandeling (van individuele psychotherapie en systeemtherapie tot creatieve en lichaamsgerichte vormen); vaardigheidstraining (sociaal, emotieregulatie, weerbaarheid, functioneel); basisbehoeften (autonomie, competentie, verbondenheid, perspectief/hoop), waarbij jongeren expliciet aangeven dat zichtbare vooruitgang – in betekenis, relaties en rolcontinuïteit – cruciaal is voor hun gevoel van zin en veiligheid.

Therapeutische en psychosociale ondersteuning is aanwezig in erkenningsdossiers en sommige praktijken, maar wordt door jongeren en begeleiders niet overal als systematisch en op maat ervaren; wachttijden, doorverwijzing en het idee van Veilig Verblijf als tussenstation komen geregeld terug. Daar waar voorzieningen therapie en relatieopbouw verweven en op de plek van de jongere laten doorgaan, wordt continuïteit ervaren en kan veiligheid groeien. Waar behandeling spaarzaam of extern en discontinu is, blijft de impact op noden (trauma, middelen, internaliserend/externaliserend) beperkt en verschuift de nadruk vaak naar controlerende modaliteiten. Jongeren benoemen het verschil tussen “kennis hebben over” en “kennismaken met”: zonder tijd en relationele nabijheid werkt het aanbod minder veiligheidsbevorderend.

Contextwerk en re-integratie zijn centrale elementen in de finaliteit van Veilig Verblijf. Inzetten op activeren, herstellen en creëren van een positieve ondersteunende context betekent méér dan het gezin betrekken: ook vrij gekozen hechtingsrelaties, peers, school, buurt en – waar betekenisvol – dieren kunnen steun en co-regulatie bieden. Praktijken variëren van afstand nemen van schadelijke contexten tot nuancering en begeleide nabijheid (bv. gefaseerde, digitale en fysieke contactopbouw, mediawijs-

heid), zodat netwerken niet enkel worden doorgeknipt maar bewerkbaar worden gemaakt. Re-integratie reikt verder dan terugkeer naar 'het gewone': het gaat om rolcontinuïteit (onderwijs, werk, vrije tijd), verbondenheid en duurzame ondersteuning na uitstroom. Waar residentiële logica het dagelijkse leven te veel onderbreekt (lange prikkelarme fasen, beperkte handelingsvrijheid, vertraagde opbouw), dreigt een breuk met sociale rollen en netwerken, waardoor jongeren bij uitstroom minder houvast hebben.

Binnen dat geheel blijft balans het sleutelwoord: maatwerk in verhoudingen tussen beveiliging, behandeling, vaardigheden, basisbehoeften, context en re-integratie. Voorzieningen die veiligheid niet louter reduceren tot risicoreductie, maar ze co-creëren via relaties, zingeving, participatie en verbondenheid, rapporteren vaker motivatie, vertrouwen en duurzame effecten in het dagelijks leven van jongeren. Waar geslotenheid en prikkelarmoede als standaard gelden, bestaan risico's op verlies van normaliteit, stagnatie en onveiligheidsbeleving. De **kernuitdaging** is om het aanbod zó te ordenen dat bescherming waar nodig tijdelijk en proportioneel is, terwijl beschermende factoren, contextwerk en re-integratie vroeg en doorlopend worden geactiveerd, zodat veiligheidsbevordering duurzaam verankerd raakt in de leefwereld van jongeren.

6.5 Onderwijs en dagbesteding

Beleidsdocumenten benadrukken het belang van leren en ontwikkelen als bron van zingeving, competentiegevoel en toekomstperspectief. In realiteit is er echter een grote variatie: sommige voorzieningen slagen erin schooltrajecten te behouden of flexibel te organiseren, terwijl andere jongeren slechts minimale ondersteuning krijgen.

Dagbesteding krijgt uiteenlopende vormen: schoolondersteunende activiteiten, vervangende programma's, therapie, creatieve ateliers, sport, vrijwilligerswerk en huishoudelijke taken. Deze laatste worden soms gepresenteerd als voorbereiding op zelfstandigheid, maar door jongeren vaak beleefd als repetitief en zinloos. Het risico bestaat dat dagbesteding verengd wordt tot een beheersinstrument, waarbij keuzevrijheid schijn blijft en participatie minimaal. Zinnige dagbesteding vraagt om ruimte voor exploratie, aansluiting bij interesses en talenten, en verbinding met de samenleving. Waar voorzieningen erin slagen externe actoren – zoals sportclubs, cultuurorganisaties of vrijwilligers – te betrekken, ontstaan kansen voor motivatie en herstel. In veel gevallen blijft de invulling echter intern, met beperkte mogelijkheden tot variatie en betekenis. Waar schooltrajecten worden onderbroken of keuzes zonder inspraak worden opgelegd, ervaren jongeren frustratie en verlies van perspectief. Continuïteit van onderwijs blijkt cruciaal, niet alleen voor leerwinst, maar ook voor het behoud van sociale netwerken en normaliteit.

Vrije tijd, een kinderrecht, wordt in sterk gesloten settings systematisch ondermijnd. Ongeorganiseerde vrije tijd ontbreekt er, terwijl infrastructuur en procedurele beveiliging leiden tot overstructurering van tijd en ruimte. Kamertijd, vaak voorgesteld als rustmoment, wordt door jongeren ervaren als isolatie en verveling, wat contraproductief werkt voor veiligheid en welzijn. Het ontbreken van ruimte voor spontane keuzes en serendipiteit verhindert dat jongeren signalen van motivatie en groei kunnen tonen, waardoor hulpverlening belangrijke aangrijpingspunten mist.

De themaspecifieke **uitdaging** ligt in het herdenken van onderwijs en dagbesteding als meer dan tijdsinvulling. Wanneer deze domeinen worden vormgegeven als beheersing, reproduceren ze onveiligheid en schenden ze rechten. Wanneer ze daarentegen participatief, contextueel en zingend worden ingevuld, worden ze een hefboom voor herstel en re-integratie. Veilig Verblijf kan pas een

verschil maken als onderwijs en dagbesteding niet louter activiteiten zijn, maar een ruimte bieden voor leren, ontdekken en verbinden – met zichzelf, met anderen en met de samenleving.

6.6 Samenwerkingen

Samenwerking vormt een kernmechanisme voor het realiseren van veiligheid en ontwikkeling in Veilig Verblijf. Beleidsdocumenten evolueren van het benoemen van vaste partners zoals politie, jeugdrecht, geestelijke gezondheidszorg en onderwijs naar een visie waarin gedeelde verantwoordelijkheid en geïntegreerde trajecten centraal staan. In de praktijk blijkt die ambitie echter vaak beperkt tot formele afspraken en protocollen, terwijl duurzame veiligheid juist ontstaat in relationele, participatieve netwerken.

Interne samenwerking binnen teams is een eerste cruciale factor. Waar teams functioneren vanuit een gedeelde visie en open communicatie, ervaren jongeren stabiliteit en vertrouwen. Breuken, hiërarchische cultuur of machtsmisbruik leiden daarentegen tot inconsistentie en onveiligheid. Jongeren signaleren dat ze zich veiliger voelen wanneer begeleiders herkenbaar blijven als individu, maar tegelijk handelen vanuit een gedragen aanpak.

Bilaterale samenwerkingen met actoren zoals GGZ, onderwijs, politie en kinderrechtenorganisaties zijn essentieel om continuïteit en gespecialiseerde ondersteuning te waarborgen. Toch blijven deze vaak onderbenut, wat resulteert in isolement, uitstel van zorg en soms zelfs rechtenschendingen. Het ontbreken van toegang tot medische en psychologische hulp in sterk gesloten settings illustreert hoe een gebrek aan samenwerking de bestaansreden van Veilig Verblijf ondergraaft. Vrijwilligers en niet-professionele actoren brengen daarentegen een waardevolle dimensie van “gewonigheid” en verbondenheid binnen, wat de relationele veiligheid versterkt.

De positie van jongeren in netwerken is bepalend. Wanneer voorzieningen zichzelf centraal stellen, wordt samenwerking instrumenteel en versterkt dat machtsongelijkheid. Netwerken waarin jongeren en hun context als mederegisseur optreden, creëren daarentegen een polycentrische dynamiek die flexibiliteit en herstel mogelijk maakt. Dit vraagt om een paradigmashift: van modulaire zorg naar gedeelde zorgverantwoordelijkheid. In dergelijke netwerken wordt veiligheid niet louter gegarandeerd door regels en infrastructuur, maar co-creatief vormgegeven door meerdere actoren, inclusief jongeren en hun context.

Samenwerking met politie en magistratuur kan escalatie temperen en vertrouwen versterken, mits transparante afspraken en participatie van jongeren. Waar deze partners echter handelen vanuit een controlerende logica, groeit wantrouwen en stigmatisering. Ook externe waarborgen zoals de maandcommissaris functioneren niet altijd voldoende; in dergelijke situaties voelen jongeren zich vaak machteloos. Kinderrechten moeten structureel verankerd worden in alle samenwerkingspraktijken.

Tot slot blijft expertisedeling – zowel professionele als ervaringskennis – gefragmenteerd. Het integreren van ervaringskennis van jongeren en ouders als volwaardige bron is een noodzakelijke stap om samenwerking niet enkel technisch, maar ook relationeel en emancipatorisch te maken. Academische partnerschappen en internationale uitwisseling zijn eerder uitzonderlijk, terwijl ze cruciaal zijn voor innovatie en kwaliteitsborging.

De **kernuitdaging** ligt in het heroriënteren van samenwerking van bureaucratische afstemming naar een dynamisch, participatief en polycentrisch netwerk waarin kinderrechten, continuïteit en gedeelde

verantwoordelijkheid structureel verankerd zijn. Alleen dan kan Veilig Verblijf evolueren van een tijdelijke opvang naar een hefboom voor duurzame veiligheid en inclusie.

6.7 Infrastructuur

De materiële omgeving van Veilig Verblijf is geen neutraal decor, maar een actieve speler in hoe veiligheid wordt ervaren en vormgegeven. Infrastructuur bepaalt niet alleen de fysieke begrenzing, maar beïnvloedt ook relationele dynamieken, pedagogische ruimte en de mate van autonomie. Beleidsdocumenten benadrukken een dubbele opdracht: infrastructuur moet enerzijds drempelverhogend werken tegen ontvluchting, anderzijds een huiselijke, stimulerende leefomgeving bieden. In de praktijk blijkt die balans moeilijk te realiseren. Waar voorzieningen kiezen voor zware afsluiting, compartimentering en sleutelsystemen, ontstaat vaak een gevoel van opsluiting en wantrouwen. Jongeren beschrijven hoe badges, gesloten deuren en omheiningen aanvankelijk als veilig kunnen aanvoelen, maar al snel irritatie en machteloosheid oproepen. Het cumuleren van fysieke en procedurele beperkingen – van omheining tot kamermomenten – leidt niet zelden tot escalatie in plaats van rust.

De gradaties van geslotenheid variëren sterk: van permeabele grenzen en open tuinen tot meervoudig gelaagde systemen van geslotenheid en doorgedreven gebruik van technologische beveiliging. Deze infrastructuurkeuzes worden vaak gemotiveerd vanuit beheerslogica, maar missen een duidelijke pedagogische meerwaarde. Jongeren ervaren dat niet alleen bewegingsvrijheid, maar ook handelingsvrijheid wordt ingeperkt: afgesloten keukens, plastieken servies, verboden persoonlijke spullen. Deze maatregelen, bedoeld om materiële schade en risico's te beperken, dragen impliciete boodschappen van wantrouwen en stigmatisering uit. Het effect op veiligheidsbeleving is dubbel: waar huiselijkheid en normaliteit ontbreken, wordt de omgeving eerder een bron van stress dan van herstel.

Tegelijk toont het onderzoek dat infrastructuur ook een hefboom kan zijn voor veiligheid en ontwikkeling. Voorzieningen die inzetten op openheid – via toegankelijke buitenruimtes, doorgedreven maatwerk in toegankelijkheid en ontgrenzing en het vermijden van standaard geslotenheid – rapporteren minder strijd en meer samenwerking. Huiselijkheid, licht, kleur, uitnodigende ruimtes en het behoud van 'gewone' elementen zoals glas en bestek versterken het gevoel van normaliteit. Kleine gebaren, zoals samen koken in een open keuken of het creëren van plekken voor rust en ontmoeting, maken van infrastructuur een relationeel instrument in plaats van een controlemechanisme. Ook de inplanting van het gebouw en de verbinding met de omgeving spelen een rol in de mogelijkheden om veiligheidsbeleving tot stand te laten komen: nabijheid van natuur, buurtcontacten en ambulante activiteiten bieden kansen voor re-integratie en betekenisvolle ervaringen.

De **kernuitdaging** ligt in het herdenken van infrastructuur als meer dan een middel tot beheersing. Wanneer gebouwen functioneren als panoptische systemen, met camera's en gesloten deuren als standaard, ontstaat een cultuur van disciplinerende autonomie en vertrouwen ondermijnt. Wanneer infrastructuur daarentegen wordt ontworpen als een 'holding environment' – een ruimte die veiligheid biedt door nabijheid, keuzevrijheid en normaliteit – kan ze bijdragen aan herstel en perspectief. Veiligheid in Veilig Verblijf is geen product van muren, maar van een omgeving die potentieel creëert voor beleefde veiligheid, uitnodigt tot opheffen van (eigen) geblokkeerd zijn en vastgelopen gedragspatronen door verbinding, beweging en betekenisvolle interactie.

6.8 Veiligheid – algemeen

Veiligheid in Veilig Verblijf blijkt een veelvormig en dynamisch concept, dat in beleid en praktijk uiteenlopend wordt ingevuld. Beleidsdocumenten koppelen veiligheid aan drie dimensies – relationeel, procedureel en infrastructuur – en benadrukken dat beveiliging nooit een doel op zich mag zijn, maar een middel om stabiliteit en ontwikkeling mogelijk te maken. Toch ontbreekt in erkenningsdossiers vaak een omvattende visie op hoe (on)veiligheid ontstaat en hoe ze duurzaam kan worden bevorderd. De praktijk toont een spanning tussen objectieve veiligheid (het beschermen tegen risico's), veiligheid als voorwaarde voor groei (het waarborgen van een ontwikkelingsbevorderend klimaat) en veiligheid als subjectieve beleving (het respecteren van persoonlijke en relationele ervaringen).

In veel voorzieningen overheerst een logica van beschermen: het vermijden van gevaar via infrastructuur, regels en controlemechanismen. Deze benadering vertaalt zich in maatregelen zoals gesloten deuren, prikkelreductie en afzondering, die bedoeld zijn om escalatie te voorkomen maar vaak weerstand en stress oproepen. Afzondering, hoewel nog frequent toegepast, wordt door jongeren als traumatisch ervaren en mist bewezen effectiviteit. Tegelijk groeit het besef dat veiligheid niet kan worden afgedwongen, maar ontstaat in interactie: in voorspelbare structuren, transparante afspraken en relationele nabijheid. Voorzieningen die veiligheid benaderen als iets om te waarborgen – een voorwaarde voor leren en herstel – investeren in dialoog, participatie en het vermijden van repressie. Ze erkennen dat macht en dwang, hoe subtiel ook, onveiligheid kunnen reproduceren.

Een derde perspectief, veiligheid respecteren, legt de nadruk op beleving: innerlijke rust, emotionele en existentiële zekerheid, sociale rechtvaardigheid en het gevoel erbij te horen. Deze dimensie vraagt om een cultuur waarin jongeren niet alleen beschermd worden, maar ook invloed hebben op regels, ruimte krijgen om emoties te uiten en ervaren dat hun stem ertoe doet. Veiligheid wordt dan niet gereduceerd tot afwezigheid van gevaar, maar begrepen als een relationeel en contextueel proces waarin jongeren, begeleiders en hun netwerk samen betekenis geven.

De **uitdaging** voor Veilig Verblijf ligt in het overstijgen van een beheersingslogica. Wanneer veiligheid wordt vormgegeven als controle, ontstaan neveneffecten zoals escalatie, wantrouwen en verlies van autonomie. Wanneer veiligheid daarentegen wordt benaderd als een gedeelde verantwoordelijkheid, ingebed in relaties en pedagogische praktijken, kan ze een hefboom worden voor herstel en ontwikkeling. Dit vraagt om een verschuiving van infrastructuur naar interactie, van regels naar dialoog, en van sanctioneren naar co-creatie van een leefklimaat waarin jongeren zich niet alleen veilig *zijn*, maar zich ook veilig *voelen*.

6.9 Regels en afspraken

In Veilig Verblijf zijn regels en afspraken bedoeld om houvast en voorspelbaarheid te bieden, maar hun werking blijkt complex en ambivalent. Beleidsdocumenten en erkenningsdossiers benadrukken het belang van duidelijke kaders, transparantie en consequenties om veiligheid te waarborgen. Toch tonen praktijkervaringen en jongerengetuigenissen dat vaste procedures vaak botsen met de realiteit van onvoorspelbare situaties en de nood aan maatwerk. Waar regels rigide worden toegepast, verschuiven alledaagse kwesties naar het veiligheidsdomein, wat leidt tot overregulering, verlies van autonomie en gevoelens van wantrouwen. Jongeren ervaren niet zozeer de begrenzing als problematisch, maar wel het gebrek aan inspraak, inconsistentie en willekeur. Dit voedt frustratie, verzet en soms agressie, en kan zelfs een repressieve cultuur creëren waarin veiligheid eerder wordt ondermijnd dan bevorderd.

Variaties in praktijken tonen hoe regels divers en soms onsamenhangend toegepast worden: van fouille en urinecontroles tot strikte GSM-regels, rookmomenten en beperkingen op persoonlijke spullen. Ook klachtenprocedures, hoewel verplicht, blijken vaak ontoereikend of weinig impactvol, wat de rechtspositie van jongeren verzwakt.

Naast expliciete regels spelen impliciete gebruiken een normerende rol: routines rond maaltijden, overgangsmomenten of kamerindeling sturen gedrag zonder inspraak. Deze stilzwijgende normen kunnen botsen met persoonlijke of culturele waarden en onveiligheid creëren, juist omdat ze niet bespreekbaar zijn.

Bij handhaving en consequenties blijkt het tempo en de proportionaliteit cruciaal. Jongeren verkiezen korte, herstelgerichte consequenties boven langdurige sancties, die contraproductief werken en leiden tot weerstand of heimelijke strategieën. Consequenties die geen verband houden met de overtreding worden als machtsmisbruik ervaren.

Preventieve strategieën en controlemechanismen, zoals doorgedreven screening, fouille en restrictieve preventie, lijken veiligheid te garanderen maar veroorzaken vaak stigmatisering, relationele schade en ervaren onveiligheid. Jongeren geven aan dat dialoog en begeleiding meer bijdragen aan veiligheid dan structurele controle.

De **kernuitdaging** ligt in het herdefiniëren van procedurele veiligheid: niet als een systeem van vaste regels en controle, maar als een proces van transparantie, dialoog en gedeelde verantwoordelijkheid. Veiligheid ontstaat waar jongeren hun handelen als betekenisvol ervaren, waar consequenties proportioneel en herstelgericht zijn, en waar inspraak geen schijn maar impact heeft. Dit vraagt om een verschuiving van bureaucratische en professionaliteitslogica naar een zorglogica, waarin regels niet het doel zijn maar een middel om relationele veiligheid en ontwikkeling mogelijk te maken. In die zin is procedurele veiligheid geen kwestie van meer regels, maar van betere gesprekken, meer maatwerk en de durf om ruimte te laten voor positieve risico's.

6.10 Relationale veiligheid

Relationele veiligheid is een kernvoorwaarde voor beleefde veiligheid en herstel. Beleidsdocumenten en erkenningsdossiers benadrukken nabijheid, beschikbaarheid, authenticiteit en vertrouwen als pijlers, maar praktijkervaringen tonen hoe kwetsbaar deze kwaliteiten blijven door structurele factoren zoals personeelsverloop, administratieve druk en korte verblijfsduur. Relationale kwaliteit vergt relationele kwantiteit: voldoende tijd en stabiliteit om een band op te bouwen. Tekorten – situationeel of structureel – leiden tot isolatie, verlies van continuïteit en een cultuur waarin nabijheid verwordt tot toezicht.

Relationele veiligheid ontstaat in het speelveld van implementatie: hoe principes worden vertaald naar handelen. Dit vraagt flexibiliteit en situationeel afstemmen, niet rigide protocollen. Ook lichamelijke speelt een rol: oogcontact, stemtoon en gezamenlijke activiteiten versterken verbondenheid, mits afgestemd en vrijwillig. Professionele opstelling betekent nabijheid combineren met deskundigheid in begrenzen en conflictinterventie, en mandaat verwerven bij jongeren en hun context.

Werkzame principes zoals nabijheid en beschikbaarheid krijgen vorm in dagelijkse interacties: aanwezig zijn op cruciale momenten, samen activiteiten doen, transparant communiceren en respect tonen voor grenzen. Jongeren ervaren veiligheid waar begeleiders zichzelf tonen als mens, inclusief kwetsbaarheid, en waar vertrouwen wederkerig is. Authenticiteit en tact zijn bepalend: niet doen alsof, maar echt luisteren, ook in conflict. Tegelijk is respect voor narratieve autonomie essentieel: jongeren bepalen tempo en inhoud van wat gedeeld wordt. Dwang om openheid af te dwingen werkt contraproductief en kan leiden tot psychologische stress of terugtrekgedrag.

Continuïteit van relaties is cruciaal: breuken door personeelwissels of korte verblijfsduur versterken gevoelens van instabiliteit en ondermijnen vertrouwen. Voorzieningen die relationele continuïteit ook na het verblijf faciliteren (bv. informele contactmogelijkheden) slagen erin veiligheid en verbondenheid te behouden. Waar continuïteit ontbreekt, ervaren jongeren zich als “object van interventie” en verliezen ze perspectief op herstel.

Relationele veiligheid in de leefgroep vraagt actieve inzet om positieve interacties en participatie te versterken. Samenleven biedt kansen voor sociale steun, maar creëert ook risico's op negatieve beïnvloeding. Strategieën variëren van isolatie en prikkelarmheid tot sociale architectuur waarin dialoog en gezamenlijke betekenisgeving centraal staan. Het niet bespreken van ingrijpende gebeurtenissen (bv. afzondering) vergroot gevoelens van onrecht en isolatie. Participatieve platformen zoals bewonersvergaderingen versterken agency en beleefde veiligheid.

De **kernuitdaging** ligt in het verankeren van relationele kwaliteiten als niet-onderhandelbare randvoorwaarden, ondersteund door infrastructuur en procedures. Relationale veiligheid vraagt om een zorglogica waarin nabijheid, authenticiteit en continuïteit niet als compensatie dienen voor tekortschietende structuren, maar als leidende principes. Veiligheid ontstaat waar jongeren zich gezien, gehoord en vertrouwd voelen – niet door meer regels of toezicht, maar door menselijke nabijheid, gedeelde betekenisgeving en ruimte voor positieve risico's.

6.11 Omgaan met onveilig gedrag

Onveilig gedrag in Veilig Verblijf is divers: agressie, fugue (weglopen), zelfbeschadiging, suïcidepogingen, druggebruik, apathie, ... Frequenties waarin deze plaatsvinden in Veilig Verblijf variëren sterk, maar vooral de interpretatie en context bepalen hoe gedrag als 'onveilig' wordt gezien. Veiligheid kan niet duurzaam worden gerealiseerd door uitsluiting en beheersing van dergelijk gedrag; ze ontstaat in een dynamisch samenspel van nabijheid, autonomie, betekenisgeving en verbondenheid.

Visies op beveiligen tonen een spectrum: onderbreken van escalatie, loslaten van controle, toegang bieden tot veilige plekken, onthouden van beschadiging door hulpverlening, co-creatie, herstel faciliteren, afzonderen. Beveiligen vanuit gelijke menselijke waardigheid en relationele afstemming staat tegenover praktijken die veiligheid reduceren tot geslotenheid en controle.

Reacties op onveilig gedrag bewegen tussen relationele interventies en beheerslogica. Relationele nabijheid, uitleg en herstelgerichte gesprekken verhogen beleefde veiligheid; snelle, gestandaardiseerde interventies (oproepsystemen, afzondering) herstellen op korte termijn fysieke veiligheid maar ondermijnen vaak vertrouwen, agency en duurzame veiligheid. Afzondering blijft een uitgedaagde praktijk: jongeren ervaren het als pijnlijk, vernederend en contraproductief. Het gebruik ervan gaat vaak gepaard met schendingen van kinderrechten (privacy, menswaardige behandeling) en heeft bewezen negatieve effecten op welzijn en identiteit.

De betekenis van onveilig gedrag is niet eenduidig, noch te bepalen op een context- en individueel-onafhankelijke wijze. In contrast met vaak voorkomende toegekende betekenissen kan fugue op basis van de gedeelde ervaringen bijvoorbeeld ook gelezen worden als een symptoom van onvervulde noden (verbondenheid, autonomie), en niet louter als een veiligheidsrisico. Opsluiting als antwoord werkt averechts. Alternatieven liggen in dialoog, flexibele verlofprocedures en het bieden van perspectief. Agressie vraagt een traumasensitieve benadering: het is vaak een uiting van ontregeling, niet van intentie. Risicoreductie zonder aandacht voor onderliggende dynamieken vergroot escalatie. Zelfbeschadiging en internaliserend gedrag vereisen interventies die fysieke veiligheid koppelen aan emotionele betekenisgeving; louter materiële risicobeperking werkt niet.

Risico's bij beheersende praktijken zijn: paternalisme (opleggen van 'gezonde' coping); biopolitiek (controle over persoonlijke domeinen, tot het lichaam toe); escalatie door verlies van zelfbeheersing bij begeleiders; mortificatie van het zelf bij jongeren. Deze praktijken kunnen gevoelens van machteloosheid en ontologische onveiligheid versterken.

Alternatieven kunnen worden gevonden in co-creatief beveiligen (signaleringsplannen, inspraak), waakzame nabijheid, herstelgerichte gesprekken, time-out als relationeel instrument (niet als straf), en *positive risk taking*: begeleide autonomie en gecontroleerde vrijheid als hefboom voor ontwikkeling. Veiligheid vraagt flexibiliteit, proportionaliteit en voortdurende reflectie op de balans tussen risicoreductie en ontwikkelingskansen.

De **kernuitdaging** ligt in het tot stand brengen van een verschuiving van een beheerslogica naar een zorglogica waarin veiligheid relationeel, contextueel en rechtsondersteund wordt vormgegeven. Duurzame veiligheid ontstaat niet door meer controle, maar door nabijheid, gedeelde verantwoordelijkheid en ruimte voor groei.

6.12 Leren en ontwikkelen als organisatie

De ontwikkeling van teams en organisaties vormt een cruciale pijler voor duurzame veiligheid. Niet alleen technische professionalisering, maar ook relationele en reflexieve leerprocessen bepalen of een voorziening erin slaagt een context te creëren waarin jongeren én medewerkers zich veilig en bekwaam voelen. Het gaat om een verschuiving van een beheerslogica naar een zorglogica waarin leren en ontwikkelen een gedeeld proces is.

Veiligheid begint bij een stevig personeelsbeleid. Verbondenheid binnen het team, nabijheid en beschikbaarheid zorgen voor collectieve zekerheid en verminderen de nood aan beheersingsmaatregelen. Autonomie krijgt vorm als gedeelde autonomie: begeleiders hebben handlungsruimte binnen een gedragen kader, wat veerkracht verhoogt en rigiditeit voorkomt. Tegelijk is aandacht voor welzijn onmisbaar. Voorspelbare roosters, ruimte voor zelfzorg en emotionele ondersteuning helpen morele stress en burn-out vermijden. Competentieontwikkeling via vorming, coaching en reflectie versterkt het gevoel van bekwaamheid en voorkomt escalatie.

De kracht van een team beïnvloedt rechtstreeks de veiligheidsbeleving. Wanneer draagkracht ontbreekt, ontstaat overvraging en neemt het risico op contraproductieve interventies toe. Voldoende bezetting en structurele momenten van overleg en reflectie zijn noodzakelijk om relationeel te blijven werken, ook in crisissituaties. Jongeren ervaren meer veiligheid waar begeleiders hen als gelijkwaardige mensen benaderen. Hiërarchische verhoudingen leiden tot machtsstrijd en escalatie, terwijl wederkerigheid vertrouwen en rust brengt.

7 Basislijnen uit de algemene conclusies

Als afsluiting van deze samenvatting nemen we enige ruimte om enkele basislijnen uit de algemene conclusies aan te reiken. Voor de volledige lezing van de algemene conclusies en de bijbehorende aanbevelingen verwijzen we naar hoofdstuk 17 van het rapport.

Een door jongeren en begeleiders als veilig beleefd *Veilig Verblijf* in de kern wordt gedragen door een **zorglogica** in de dagelijkse interacties. Waar bureaucratische en professionaliteitslogica's dominant worden in de directe omgang, tasten zij de beleefde veiligheid aan. De zorglogica onderscheidt zich door situationeel, interdependent en met aandacht voor emotie en beleving te handelen, en door persoonlijk, gelijkwaardig contact te centreren. Deze logica blijkt richtinggevend voor het tot stand komen van beleefde veiligheid over de uiteenlopende thema's heen. De impact van deze conclusie heeft een grote reikwijdte voor de organisatie en vormgeving van Veilig Verblijf.

Vanuit dit uitgangspunt wordt **veiligheid begrepen als dynamisch en co-creatief**: geen vooraf vastgelegd, objectief gegeven, maar een proces dat mee wordt gevormd door de context, de betekenisverlening en beleving van jongeren en de (afwezigheid van) sociale steun die daarbij ervaren wordt. Externe actoren (context, begeleiding, magistratuur, peers) verschijnen daarbij niet als bepalend, maar als faciliterend in het proces waarin jongeren eigen coping versterken en herdefiniëren wat (on)veilig is. Deze bevinding sluit aan bij recente conceptualisering van veiligheid en plaatst participatie centraal in het tot stand komen van beleefde veiligheid.

Co-creatieve, dynamische conceptualisering van veiligheid leidt ook tot een ander, een relationeel mensbeeld. Daarbij zijn jongeren en begeleiders geen afgescheiden individuen maar te verstaan als 'relationeel autonome' subjecten. **Veiligheidsbeleving krijgt vorm in relaties** – met eigen ervaringen en

beteknissen, met anderen en met de omgeving – en elk van die relaties opent ruimte om (on)veiligheid te beïnvloeden. Voor begeleiders impliceert dit dat professionele zekerheid niet alleen uit infrastructuur of procedures hoeft te komen, maar ook uit ervaring, teamwerking en organisatorische verankering. Voor jongeren verruimt dit perspectief het veiligheidsdenken: niet enkel wegnemen van gevaar, maar met name begeleiding bij onveiligheid reduceert risico's op een duurzame manier, door gezamenlijke exploratie in de 'zone van naaste ontwikkeling'¹.

Participatie functioneert als spil van deze benadering. De stem van jongeren en begeleiders – hun betekenissen en ervaringen – is niet louter formeel, maar constitutief voor de vormgeving van veiligheid. Tegelijk signaleert het onderzoek dat in de praktijk beslissingsmacht vaak ongelijk verdeeld blijft en structuren vooraf definiëren wat mogelijk is. Een eenzijdige beschermingslogica blijkt tekort te schieten wanneer ze niet in balans staat met voorziening (cf. 'provision'²) en participatie; een evenwichtiger antwoord vergt het erkennen van competentie én kwetsbaarheid van jongeren, en het delen van mandaat binnen de dagelijkse praktijk.

Een **kinderrechtenkader** wordt als tweede noodzakelijk referentiekader naar voren geschoven, naast de zorglogica. Geslotenheid en gedragsbeheersing creëren namelijk fricties met rechten zoals privacy, contact en ontwikkeling. Het parallel hanteren van een rechten-, welzijns- en beschermingsperspectief voorkomt bias en onevenwichten (zoals een overaccentuering van beveiliging) in complexe situaties.

Wat de **infrastructurele en procedurele** omgeving betreft, laat de studie zien dat sterk vooraf gestructureerde, gesloten settings participatie beperken en daardoor minder ruimte bieden voor co-creatieve veiligheidsvorming; dat gaat gepaard met hogere ervaringen van onveiligheid bij jongeren. De inspanningen van begeleiders botsen daar op systeemgrenzen en kunnen de dwingende impact van logica's en infrastructuur niet steeds compenseren. Een binaire indeling in 'open' versus 'repressief' miskent evenwel de variatie: instellingen bevatten schakeringen en dissonante stemmen in elke setting blijven hoorbaar. Toch wordt de logica van doorgedreven geslotenheid geassocieerd met risico's op ontmenselijking en psychisch geweld, terwijl meer ontvankelijke, participatieve omgevingen beter slagen in het realiseren van duurzaam beleefde veiligheid.

Ten slotte positioneert het onderzoek Veilig Verblijf niet louter als sluitstuk, maar ook als spiegel en **pionier in het hulpverleningslandschap**. Onveiligheid blijkt mede een product van systeemdynamieken; als experimenteerruimte kan Veilig Verblijf alternatieve werkvormen ontwikkelen die later breder inzetbaar zijn. In die optiek verschijnt geslotenheid als een weinig duurzame 'bubbel' die buiten de setting onvermijdelijk barst, terwijl structurele antwoorden eerder liggen in anders geordende relaties, timing en werkingsprincipes. In beleidsdocumenten is een evolutie zichtbaar richting verbinding en ontwikkeling als dragende doelen, maar spanning en incoherentie blijven bestaan (bv. de gelijktijdige instructie van afzondering en streven naar verbinding, re-integratie). Dat wijst op de nood aan een geïntegreerde en geactualiseerde visie die veiligheid positioneert als middel ten dienste van ontwikkeling en verbondenheid.

¹ Vigotsky (1978) omschrijft de zone van naaste ontwikkeling als:
“[...] De zone van naaste ontwikkeling is de afstand tussen het actuele ontwikkelingsniveau, bepaald door zelfstandig oplossen van problemen, en het potentiële ontwikkelingsniveau, dat zichtbaar wordt wanneer iemand problemen oplost onder begeleiding van een volwassene of samen met meer vaardige leeftijdsgenoten.” (p. 86).

² Het VN-Kinderrechtenverdrag (1989) clustert drie fundamentele rechten van het kind via de 3 P's: 'protection', 'participation' en 'provision'